

τι είναι αυτό το οποίο πραγματικά πιστεύουμε. Η αναζήτηση της βεβαιότητας είναι φυσικό να αρχίζει από τις εμπειρίες του παρόντος, από τις οποίες θα πηγάζει, μέχρι ενός σημείου, και η γνώση. Η οποιαδήποτε δήλωση όμως σχετικά με τη γνώση που μας προσφέρουν οι άμεσες εμπειρίες μας, είναι πολύ πιθανό να είναι λανθασμένη. Κατά την αντίληψή μου, αυτή τη στιγμή κάθομαι πάνω σε μια καρέκλα, μπροστά σε ένα τραπέζι συγκεκριμένου σχήματος, πάνω στο οποίο βλέπω διάφορες χειρόγραφες και τυπωμένες σελίδες χαρτιού. Γυρίζοντας το κεφάλι μου βλέπω μέσα από το παράθυρο διάφορα κτίρια, σύννεφα και τον ήλιο. Πιστεύω ότι ο ήλιος βρίσκεται περίπου ενενήντα τρία εκατομμύρια μίλια μακριά από τη γη· ότι είναι μια πύρινη σφαίρα πολύ μεγαλύτερη από τη γη· ότι, εξαιτίας της περιστροφής της γης, ανατέλλει κάθε πρωί και θα συνεχίσει να το κάνει εις το διηνεκές. Πιστεύω ότι και οποιοδήποτε άλλος φυσολογικός άνθρωπος έμπαινε στο δωμάτιό μου θα έβλεπε την ίδια καρέκλα, το ίδιο τραπέζι, τα ίδια βιβλία και χαρτιά που βλέπω κι εγώ· πιστεύω επίσης ότι το τραπέζι που βλέπω είναι το ίδιο με αυτό που νιώθω ότι ακουμπάω το χέρι μου. Όλα τα παραπάνω μοιάζουν τόσο προφανή ώστε να μην χρειάζεται καν να τα αναφέρω, παρά μόνο για να απαντήσω σε όποιον αμφιβάλλει ότι γνωρίζω έστω και το ελάχιστο. Στην πραγματικότητα όμως, όλα αυτά μπορούν να αμφισβητηθούν από τη λογική, με αποτέλεσμα να απαιτείται μια περισσότερο προσεκτική συζήτηση πριν αποφανθούμε με βεβαιότητα ότι τα έχουμε ορίσει με απόλυτα ορθό τρόπο.

Για να κάνουμε πιο φανερές τις δυσκολίες μας, ας επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο τραπέζι. Τα μάτια μου το

βλέπουν ως μακρόστενο, καφέ και γυαλιστερό· η αφή μου το νιώθει ως λείο, σκληρό και κρύο· όταν το χτυπάω με το χέρι μου ακούω έναν ήχο από ξύλο. Οποιοσδήποτε άλλος μπορούσε να δει, να ακούσει και να αγγίξει αυτό το τραπέζι θα συμφωνούσε με την περιγραφή μου, έτσι ώστε να μην διαφαίνεται κάποια ουσιαστική δυσκολία· τα προβλήματα όμως αρχίζουν από τη στιγμή που θα προσπαθήσουμε να γίνουμε πιο ακριβείς. Αν και πιστεύω ότι το τραπέζι έχει «πραγματικά» το ίδιο χρώμα παντού, η περιοχή του όπου ανακλάται το φως μου φαίνεται πιο ανοιχτόχρωμη από το υπόλοιπο τμήμα του· και μια ακόμη πιο μικρή περιοχή του όπου εστιάζει το φως, στα μάτια μου φαίνεται σχεδόν λευκή. Γνωρίζω ότι αν μετακινήθω θα δω τα σημεία όπου ανακλάται το φως να μετακινούνται αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να διαφοροποιηθεί η κατανομή των χρωμάτων πάνω στο τραπέζι. Κατά συνέπεια, αν την ίδια ακριβώς στιγμή πολλοί άνθρωποι κοιτάζουν το τραπέζι, μπορούμε να πούμε ότι δεν θα υπάρχουν ανάμεσα τους δύο άνθρωποι που θα δουν την ίδια χρωματική κατανομή πάνω στην επιφάνειά του, ακριβώς επειδή δεν είναι δυνατό να υπάρξουν δύο άνθρωποι που θα δουν ταυτόχρονα το τραπέζι από την ίδια οπτική γωνία και επειδή μια διαφορετική οπτική γωνία ισοδυναμεί με διαφορετική κατανομή της ανάκλασης του φωτός.

Σε γενικές γραμμές οι παραπάνω διαφορές δεν είναι σημαντικές, για έναν ζωγράφο όμως είναι ουσιώδεις: ο ζωγράφος πρέπει να αποχωριστεί τη συνήθεια που έχουμε όλοι να θεωρούμε ότι τα πράγματα έχουν το χρώμα που η κοινή λογική λέει ότι «πραγματικά» έχουν και να αποκτήσει τη συνήθεια να βλέπει τα πράγματα όπως φαίνονται. Έχουμε ήδη αρ-

χίσει να περιγράψουμε μία από τις διακρίσεις που προκαλούν μεγάλα προβλήματα στη φιλοσοφία – τη διάκριση μεταξύ «φαινομενικού» και «πραγματικού», μεταξύ αυτού που φαίνεται ότι είναι ένα πράγμα και εκείνου που πραγματικά είναι. Ο ζωγράφος θέλει να γνωρίζει πώς φαίνεται ένα αντικείμενο, ο πρακτικός άνθρωπος και ο φιλόσοφος θέλουν να μάθουν τι είναι αυτό το αντικείμενο· η επιθυμία όμως του φιλοσόφου να μάθει είναι πολύ πιο ισχυρή από εκείνη του πρακτικού ανθρώπου, ενώ ταυτόχρονα προβληματίζεται και σχετικά με την προσπάθειά του να κατανοήσει τις δυσκολίες που συνδέονται με την απάντηση.

Για να επιστρέψουμε στο τραπέζι: είναι πλέον προφανές ότι δεν υπάρχει κάποιο συγκεκριμένο χρώμα το οποίο να αναδεικνύεται αυτό καθαυτό ως το χρώμα του τραπέζιου, ούτε καν ως το χρώμα μιας επιμέρους περιοχής του τραπέζιου – από διαφορετικές οπτικές γωνίες φαίνονται διαφορετικά χρώματα, και δεν υπάρχει κανένας λόγος να θεωρήσουμε ότι μερικά από αυτά τα χρώματα είναι πιο κοντά στο πραγματικό χρώμα του τραπέζιου από άλλα. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι ακόμη και αν κοιτάξουμε από την ίδια οπτική γωνία, το χρώμα του τραπέζιου θα φαίνεται διαφορετικό, αν αλλάξει ο φωτισμός ή αν το κοιτάξει κάποιος που έχει αχρωματοψία ή αν κοιτάξει κάποιος που φοράει γαλάζια γυαλιά ηλίου, ενώ στο σκοτάδι το τραπέζι θα φαίνεται ότι δεν έχει καθόλου χρώμα, παρά το γεγονός ότι θα μπορούμε ακόμα να το αγγίζουμε και να το ακούμε. Το χρώμα δεν αποτελεί μια εγγενή ιδιότητα του τραπέζιου, αλλά κάτι που εξαρτάται τόσο από το τραπέζι, όσο και από τον θεατή, καθώς και από τον τρόπο με τον οποίο το φως πέφτει πάνω σε αυτό. Όταν στην καθημερινή μας ζωή μι-

λάμε για το χρώμα του τραπέζιου, εννοούμε το χρωματικό τόνο που θα έβλεπε ένας φυσιολογικός θεατής από μια συνθήκη οπτική γωνία και κάτω από κανονικές συνθήκες φωτισμού. Η αλήθεια όμως είναι ότι και όλα τα άλλα χρώματα που πιθανόν να εμφανίζονταν κάτω από άλλες συνθήκες έχουν εξίσου ισχυρό δικαίωμα να θεωρηθούν πραγματικά· για να αποφυγούμε τις προτιμήσεις λοιπόν, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε ότι το τραπέζι, από μόνο του, δεν έχει κανένα συγκεκριμένο χρώμα.

Ακριβώς τα ίδια ισχύουν και για την υφή. Με γυμνό μάτι μπορεί κάποιος να δει τα νερά του ξύλου, κατά τα άλλα όμως το τραπέζι φαίνεται λείο και ευθύ. Αν το κοιτάζαμε μέσα από ένα μικροσκόπιο θα βλέπαμε την τραχύτητά του, λόφους, κοιλάδες κι ένα πλήθος από ανωμαλίες που δεν είναι ορατές με γυμνό μάτι. Ποιό είναι τελικά το «πραγματικό» τραπέζι; Η αυθόρμητη απάντησή μας είναι ότι αυτό που βλέπουμε από το μικροσκόπιο είναι το πραγματικό τραπέζι, μια δήλωση όμως που θα έπρεπε να αναθεωρήσουμε αν φέρναμε ένα ακόμα πιο ισχυρό μικροσκόπιο. Αν όμως δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε αυτά που βλέπουμε με γυμνό μάτι, γιατί να εμπιστευτούμε αυτά που βλέπουμε μέσα από το μικροσκόπιο; Και πάλι λοιπόν μας εγκαταλείπει η βεβαιότητα με την οποία αρχίσαμε να μιλάμε για τις αισθήσεις μας.

Ακόμα και το σχήμα του τραπέζιου παρουσιάζει προβλήματα. Όλοι μας έχουμε τη συνήθεια να μιλάμε για το «πραγματικό» σχήμα των πραγμάτων, το κάνουμε μάλιστα τόσο αυθόρμητα ώστε να πιστεύουμε τελικά ότι όντως βλέπουμε τα πραγματικά σχήματα. Η αλήθεια όμως είναι ότι, όπως όλοι μας διαπιστώνουμε όταν προσπαθούμε να σχεδιάσουμε ένα

αντικείμενο, το σχήμα των πραγμάτων εξαρτάται πάντα από την οπτική γωνία που τα κοιτάζουμε. Αν το τραπέζι μας είναι «πραγματικά» ορθογώνιο, θα φαίνεται από σχεδόν όλες τις οπτικές γωνίες ότι έχει δύο οξείες και δύο αμβλείες γωνίες. Αν οι απέναντι πλευρές του είναι παράλληλες, θα φαίνονται ότι συναντώνται σε κάποιο σημείο μακριά από τον θεατή· αν έχουν όλες το ίδιο μήκος, θα φαίνεται ότι η πλευρά που βρίσκεται πιο κοντά είναι μεγαλύτερη. Όλα τα παραπάνω δεν τα επισημαίνουμε συνήθως όταν κοιτάζουμε ένα τραπέζι, επειδή η εμπειρία μας έχει μάθει να κατασκευάζουμε το «πραγματικό» σχήμα από το φαινομενικό σχήμα και επειδή το «πραγματικό» σχήμα είναι το μόνο που πρακτικά μας ενδιαφέρει. Το «πραγματικό» σχήμα όμως δεν είναι αυτό που βλέπουμε· αποτελεί κάτι που συμπεραίνεται από αυτό που βλέπουμε. Και αυτό που βλέπουμε αλλάζει διαρκώς καθώς μετακινούμαστε μέσα στο δωμάτιο· και σε αυτή την περίπτωση λοιπόν, οι αισθήσεις μας δεν μας προσφέρουν κάποια αλήθεια για αυτό καθεαυτό το τραπέζι, αλλά μόνο για το πώς αυτό φαίνεται σε εμάς.

Παρόμοιες δυσκολίες θα συναντήσουμε αν εξετάσουμε την αίσθηση της αφής. Είναι αλήθεια ότι το τραπέζι μάς δίνει μια συμπαγή αίσθηση σκληρότητας κι αισθανόμαστε ότι αντιστέκεται στην πίεση. Η αίσθηση αυτή όμως εξαρτάται από την ένταση της πίεσης που ασκούμε πάνω του, όπως επίσης και από το τμήμα του σώματός μας που χρησιμοποιούμε για να ασκίσουμε αυτή την πίεση· οι διαφορετικές αισθήσεις που λαμβάνουμε συνεπώς, εξαιτίας των διαφορετικών εντάσεων στην πίεση και των διαφορετικών τμημάτων του σώματός μας, δεν είναι σωστό να υποθέσουμε ότι μας αποκαλύ-

πτουν άμεσα κάποια ακριβή ιδιότητα του τραπέζιού, αλλά ότι ίσως μας προσφέρουν ενδείξεις κάποιας ιδιότητας, η οποία πιθανόν να είναι *απία* των διαφόρων ερεθισμάτων, χωρίς να είναι όμως άμεσα προφανής σε οποιαδήποτε από αυτές. Τα ίδια ισχύουν, και μάλιστα με ακόμα πιο προφανή τρόπο, για τους ήχους που μπορούμε να ακούσουμε χτυπώντας το τραπέζι με το χέρι μας.

Καθίσταται συνεπώς σαφές ότι το πραγματικό τραπέζι, αν υφίσταται, δεν είναι το ίδιο με αυτό που αντιλαμβανόμαστε μέσω της όρασης, της αφής και της ακοής. Για το πραγματικό τραπέζι, αν υφίσταται, δεν έχουμε καμιά άμεση γνώση, αλλά μόνο συμπεράσματα που εξάγονται από άλλες άμεσες γνώσεις. Προκύπτουν λοιπόν ταυτόχρονα δύο πολύ δύσκολα ερωτήματα: (1) Υπάρχει κατ' αρχάς κάποιο πραγματικό τραπέζι; (2) Εάν υπάρχει, τι είδους αντικείμενο μπορεί να είναι αυτό;

Προκειμένου να εξετάσουμε τα ερωτήματα αυτά, θα ήταν χρήσιμο να έχουμε στη διάθεσή μας μερικούς απλούς όρους, των οποίων το νόημα θα ήταν σαφές και οριστικό. Ας ονομάσουμε «δεδομένα των αισθήσεων» όλα τα πράγματα που γνωρίζουμε άμεσα μέσω των αισθήσεών μας: τα χρώματα, τους ήχους, τις μυρωδιές, τη σκληρότητα, την τραχύτητα και ούτω καθεξής. Θα ονομάσουμε «αίσθηση» την εμπειρία της άμεσης γνώσης αυτών των πραγμάτων. Άρα, κάθε φορά που βλέπουμε ένα χρώμα, έχουμε μια αίσθηση του χρώματος, ενώ το χρώμα αυτό καθεαυτό παραμένει ένα δεδομένο των αισθήσεων και όχι μια αίσθηση. Το χρώμα είναι αυτό το οποίο γνωρίζουμε άμεσα και η γνώση αυτή ονομάζεται αίσθηση. Είναι προφανές ότι η οποιαδήποτε γνώση μας σχετικά με το τραπέζι θα προέλθει μέσω των δεδομένων των

ντική θέση έναντι της ύλης. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούνται διαφέρουν ως προς την αξία τους: μερικά είναι πολύ ισχυρά και σημαντικά, ενώ ορισμένα άλλα είναι αδύναμα και αμφιλεγόμενα. Παρ' όλα αυτά, στον Μπέρκλεϋ οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι κατέδειξε ως δυνατή την αμφισβήτηση της ύλης με λογικά επιχειρήματα, καθώς επίσης και το ότι, αν είναι δυνατό να υπάρξουν κάποια πράγματα ανεξάρτητα από εμάς, τότε αυτά δεν μπορεί να είναι τα αντικείμενα των αισθήσεών μας.

Δύο είναι τα διακριτά ερωτήματα που προκύπτουν όταν αναρωτήσαμε αν υπάρχει η ύλη, και είναι σημαντικό να τα αποσαφηνίσουμε. Λέγοντας «ύλη» συνήθως εννοούμε κάτι που έρχεται σε αντίθεση με τη «διάνοια», κάτι που θεωρούμε ότι καταλαμβάνει χώρο και στερείται συνείδησης ή σκέψης. Ο Μπέρκλεϋ αρνείται την ύλη κυρίως υπ' αυτή την έννοια: με άλλα λόγια, δεν αρνείται ότι τα δεδομένα των αισθήσεων που συνήθως θεωρούμε ως ενδείξεις της ύπαρξης του τραπεζιού είναι πράγματι ενδείξεις για την ύπαρξη κάποιου *πράγματος* ανεξάρτητου από εμάς, αρνείται όμως ότι αυτό το κάτι είναι μη-νοητικό, ότι δεν είναι ούτε διάνοια ούτε κάποιες ιδέες που παρήχθησαν από κάποια διάνοια. Παραδέχεται ότι πρέπει να υπάρχει κάτι που θα εξακολουθεί να παραμένει στο δωμάτιο όταν εμείς φύγουμε ή απλώς κλείσουμε τα μάτια μας, και ότι, όταν λέμε ότι βλέπουμε το τραπέζι, πιστεύουμε πραγματικά σε κάτι το οποίο υφίσταται ακόμα και όταν εμείς δεν το βλέπουμε. Πιστεύει όμως ότι αυτό το κάτι δεν μπορεί να είναι σημαντικό διαφορετικό στη φύση του από αυτό που βλέπουμε, καθώς επίσης και ότι δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητο από το γεγονός ότι γίνεται ορατό, παρά το ότι είναι ανεξάρτητο από

αισθήσεων –καφέ, μακρόστενο, λείο, κ.λπ.– που αντιιστοχούμε στο τραπέζι για τους λόγους όμως που ήδη εξηγήσαμε, δεν μπορούμε να πούμε ότι το τραπέζι είναι δεδομένο των αισθήσεων, ούτε καν ότι τα δεδομένα των αισθήσεων αποτελούν ιδιότητες του τραπεζιού. Προκύπτει συνεπώς το πρόβλημα της συσχέτισης των δεδομένων των αισθήσεων με το πραγματικό τραπέζι, αν υποθέσουμε ότι υφίσταται τέτοιο πράγμα.

Το πραγματικό τραπέζι, αν υφίσταται, θα το ονομάσουμε «φυσικό αντικείμενο». Πρέπει συνεπώς να εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ δεδομένων των αισθήσεων και φυσικών αντικειμένων. Το σύνολο όλων των φυσικών αντικειμένων ονομάζεται «ύλη». Τα δύο ερωτήματα που θέσαμε προηγουμένως μπορούν τώρα να αναδιατυπωθούν ως εξής: (1) Υπάρχει κατ' αρχάς αυτό που ονομάζουμε ύλη; (2) Εάν υπάρχει, ποια είναι η φύση της;

Ο επίσκοπος Μπέρκλεϋ (*George Berkeley, 1685-1753*) ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που ανέπτυξε αναλυτικά τους λόγους για τους οποίους τα άμεσα αντικείμενα των αισθήσεών μας δεν είναι δυνατό να υπάρξουν ανεξάρτητα από εμάς. Στο έργο του «Τρεις διάλογοι μεταξύ του Ύλα και του Φιλόνοου, σε αντιδιαστολή με τους Σκεπτικιστές και τους Αθεϊστές» (*Three Dialogues between Hylas and Philonous, in Opposition to Sceptics and Atheists*) επιχειρεί να αποδείξει ότι η ύλη δεν υπάρχει καν, και ότι ολόκληρος ο κόσμος αποτελείται από διάνοιες και τις ιδέες τους. Ο Ύλας μέχρι τότε πίστευε στην ύλη, αδυνατεί όμως να αντιπαρατεθεί στον Φιλόνοο, ο οποίος τον οδηγεί χωρίς οίκτο σε αντιφάσεις και παράδοξα, προβάλλοντας έτσι ως σχεδόν κοινή λογική τη δική του αρ-

τη δική μας όραση. Καταλήγει έτσι να θεωρήσει το «πραγματικό» τραπέζι ως μια ιδέα προερχόμενη από τη διάνοια του Θεού. Μια τέτοιου είδους ιδέα έχει την απαιτούμενη σταθερότητα και ανεξαρτησία από εμάς, χωρίς να είναι –όπως θα συνέβαινε σε διαφορετική περίπτωση για την ύλη– κάτι αδύνατο να το γνωρίσουμε, υπό την έννοια ότι μπορούμε να συναγάγουμε την ύπαρξή του μόνο λογικά, και χωρίς ποτέ να είμαστε σε θέση να αποκτήσουμε άμεση γνώση γι' αυτό.

Και άλλοι φιλόσοφοι μετά τον Μπέρκλεϋ συμφώνησαν ότι, παρά το γεγονός ότι η ύπαρξη του τραπεζιού δεν εξαρτάται από το αν εγώ θα το δω, το τραπέζι εξαρτάται από τη δυνατότητά του να καταστεί ορατό (ή να γίνει αισθητηριακά αντιληπτό κατά κάποιο άλλο τρόπο) από κάποια διάνοια –όχι απαραίτητα αυτή του Θεού, αλλά πιο συχνά από τη συλλογική διάνοια του σύμπαντος. Τη θέση αυτή την υποστηρίζουν, όπως και ο Μπέρκλεϋ, κυρίως επειδή πιστεύουν ότι δεν μπορεί να υπάρξει τίποτα πραγματικό –ή έστω τίποτα που να γνωρίζουμε ότι είναι πραγματικό– εκτός από τις διάνοιες, τις σκέψεις και τα αισθήματά τους. Ένας τρόπος να διατυπώσουμε το επιχείρημα πάνω στο οποίο βασίζουν τη θέση τους είναι ο ακόλουθος: «Οτιδήποτε μπορεί να σκεφτεί κανείς είναι μια ιδέα εντός της διάνοιας αυτού που το σκέφτεται· συνεπώς δεν μπορεί να υπάρξει τίποτε άλλο εκτός από ιδέες εντός μιας διάνοιας· συνεπώς καθετί άλλο είναι αδιανόητο, και οτιδήποτε είναι αδιανόητο δεν είναι δυνατό να υπάρχει».

Το επιχείρημα αυτό κατά τη γνώμη μου είναι λανθασμένο· και αυτοί που το αναπτύσσουν δεν το διατυπώνουν ασφαλώς τόσο σύντομα και χοντροκομμένα. Ανεξάρτητα όμως από την ισχύ του, το επιχείρημα αυτό έχει αναπτυχθεί ευρέως

με τη μία ή την άλλη μορφή· και πάρα πολλοί φιλόσοφοι, πιθανότατα η πλειονότητα, πίστεψαν ότι δεν υπάρχει τίποτα πραγματικό εκτός από διάνοιες και τις ιδέες τους. Όταν προσπαθούν να εξηγήσουν την ύλη, είτε λένε, όπως ο Μπέρκλεϋ, ότι η ύλη στην πραγματικότητα είναι μια συλλογή ιδεών, είτε ότι, όπως υποστήριζε ο Λάιμπνιτς (*Leibniz, 1646-1716*), ότι αυτό που εμφανίζεται ως ύλη είναι στην πραγματικότητα μια συλλογή από λίγο ως πολύ πρωταρχικές διάνοιες.

Οι ίδιοι όμως φιλόσοφοι, αν και απορρίπτουν την ύλη εν αντιθέσει με τη διάνοια, αποδέχονται την ύλη υπό μια άλλη έννοια. Υπενθυμίζουμε ότι θέσαμε δύο ερωτήματα: (1) Υπάρχει κατ' αρχάς κάποιο πραγματικό τραπέζι; (2) Αν ναι, τι είδους αντικείμενο μπορεί να είναι αυτό; Τόσο ο Μπέρκλεϋ όσο και ο Λάιμπνιτς αποδέχονται ότι υπάρχει ένα πραγματικό τραπέζι, και ο μεν Μπέρκλεϋ υποστηρίζει ότι πρόκειται για συγκεκριμένες ιδέες εντός της διάνοιας του Θεού, ενώ ο Λάιμπνιτς ότι πρόκειται για μια αποικία ψυχών. Και οι δύο λοιπόν απαντούν θετικά στο πρώτο μας ερώτημα και διαφοροποιούνται από τη θέση των κοινών θνητών μόνο σε ό,τι αφορά στο δεύτερο ερώτημα. Στην πραγματικότητα σχεδόν όλοι οι φιλόσοφοι συμφωνούν ότι υπάρχει ένα πραγματικό τραπέζι· είναι όλοι σύμφωνοι ότι, όσο και αν τα δεδομένα των αισθήσεών μας –χρώμα, σχήμα, υφή κ.λπ.– εξαρτώνται από εμάς, η παρουσία τους αποτελεί ούτως ή άλλως μια ένδειξη ότι κάτι υπάρχει ανεξάρτητα από εμάς, κάτι που πιθανόν να διαφέρει σημαντικά ή και πλήρως από τα δεδομένα των αισθήσεών μας, παρ' όλα αυτά όμως κάτι που θεωρείται ως το αίτιο αυτών των δεδομένων των αισθήσεων κάθε φορά που βρισκόμαστε στην κατάλληλη θέση σε σχέση με το τραπέζι.

Το σημείο αυτό, στο οποίο συμφωνούν όλοι οι φιλόσοφοι –ότι *υπάρχει* ένα πραγματικό τραπέζι, όποια κι αν είναι η φύση του– είναι εξαιρετικά σημαντικό και αξίζει να εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους αποδεχόμαστε αυτή τη θέση πριν προχωρήσουμε στο επόμενο ερώτημα που αφορά στη φύση του πραγματικού τραπέζιού. Στο επόμενο κεφάλαιο λοιπόν θα εξετάσουμε τους λόγους που μας οδηγούν στην υπόθεση ότι υπάρχει ένα πραγματικό τραπέζι.

Πριν προχωρήσουμε είναι καλό να αναλογιστούμε τι έχουμε ανακαλύψει μέχρι τώρα. Σύμφωνα με τα όσα προέκυψαν, αν πάρουμε ένα οποιοδήποτε κοινό αντικείμενο από αυτά που υποτίθεται ότι γνωρίζουμε μέσω των αισθήσεών μας, αυτό που μας λένε *άμεσα* οι αισθήσεις μας δεν είναι η αλήθεια σχετικά με το αντικείμενο, όπως είναι ανεξάρτητα από εμάς, αλλά μόνο η αλήθεια σχετικά με συγκεκριμένα δεδομένα των αισθήσεων, τα οποία, απ' όσο γνωρίζουμε, εξαρτώνται από τις σχέσεις ανάμεσα σ' εμάς και στο αντικείμενο. Αυτό συνεπώς που βλέπουμε και αισθανόμαστε άμεσα είναι απλώς το «φαινομενικό» αντικείμενο, για το οποίο πιστεύουμε ότι αποτελεί μια ένδειξη κάποιου «πραγματικού» αντικείμενου. Αν όμως το πραγματικό δεν είναι αυτό που φαίνεται, έχουμε άραγε κάποιον τρόπο να αποφανθούμε αν υπάρχει σ' αλήθεια κάτι πραγματικό; Και αν ναι, έχουμε κάποιο τρόπο να ανακαλύψουμε τι είδους πράγμα είναι;

Τέτοιου είδους ερωτήματα προκαλούν σύγχυση, καθώς είναι δύσκολο να αποφανθούμε αν ακόμα και οι πλέον περριέργες υποθέσεις είναι ψευδείς. Έτσι, το οικείο σε μας τραπέζι, που μέχρι σήμερα δεν μας είχε προκαλέσει την παραμικρή αμφιβολία, καθίσταται πλέον ένα πρόβλημα γεμάτο από διά-

φορες δυνατότητες που εκπλήσσουν. Το μόνο που γνωρίζουμε γι' αυτό είναι ότι δεν είναι αυτό που φαίνεται. Πέρα από το ταπεινό αυτό συμπέρασμα, έχουμε προς το παρόν την ελευθερία να κάνουμε ό, τι εικασίες θέλουμε. Ο Λάιμπνιτς μας λέει ότι πρόκειται για μια κοινότητα ψυχών· ο Μπέρκλεϋ μας λέει ότι πρόκειται για μια ιδέα εντός της διάνοιας του Θεού· οι φυσικές επιστήμες, μας λένε ότι πρόκειται για μια τεράστια συγγέντρωση ηλεκτρικών φορτίων που βρίσκονται σε συνεχή και βίαιη κίνηση.

Ανάμεσα σε όλες αυτές τις εκπληκτικές δυνατότητες, μπορούμε να αμφιβάλουμε αν υπάρχει σ' αλήθεια ένα τραπέζι. Η φιλοσοφία, αν δεν μπορεί να *απαντήσει* σε όσα ερωτήματα θα θέλαμε, έχει τουλάχιστον τη δύναμη να *θέτει ερωτήματα* που αυξάνουν το ενδιαφέρον του κόσμου και αναδεικνύουν το μυστήριο και τη θαυμαστή φύση που κρύβεται κάτω από την επιφάνεια των πιο συνηθισμένων αντικειμένων της καθημερινής μας ζωής.

πριόν της νοητικής μας δραστηριότητας. Ανεξάρτητα όμως από το αν είναι αληθής ή ψευδής, ο ιδεαλισμός δεν μπορεί να απορριφτεί ως προφανής παραλογισμός.

Είδαμε ότι, ακόμη κι αν τα φυσικά αντικείμενα έχουν ανεξάρτητη ύπαρξη, πρέπει να είναι πολύ διαφορετικά από τα αισθητηριακά δεδομένα, και μπορούν απλώς μόνον να αντιστοιχούν προς αυτά, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που ένας κατάλογος αντιστοιχεί προς τα πράγματα που καταλογογραφεί. Συνεπώς, η κοινή λογική μάς εγκαταλείπει στο σκοτάδι αναφορικά με την αληθή εγγενή φύση των φυσικών αντικειμένων, και εάν υπήρχαν καλοί λόγοι να τα θεωρήσουμε ως νοητικά, δεν θα μπορούσαμε νομίμως να απορρίψουμε μια τέτοια άποψη μόνον και μόνον επειδή θα μας φαινόταν παράδοξη. Η αλήθεια των φυσικών αντικειμένων πρέπει να είναι παράδοξη. Ίσως μάλιστα να μην μπορούμε να τη γνωρίσουμε – αλλά εάν κάποιος φιλόσοφος πιστεύει ότι την κατέκτησε, το γεγονός ότι αυτό που προσφέρει δεν είναι παρά παράδοξο δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί λόγος απόρριψης της άποψής του.

Τα θεμέλια πάνω στα οποία αναπτύσσεται ο ιδεαλισμός προέρχονται σε γενικές γραμμές από τη θεωρία της γνώσης, ή με άλλα λόγια, από τη λογική αναζήτηση των συνθηκών που πρέπει να ικανοποιούν τα πράγματα προκειμένου να είμαστε σε θέση να τα κατανοούμε. Η πρώτη σοβαρή προσπάθεια θεμελίωσης του ιδεαλισμού πάνω σε αυτή τη βάση έγινε από τον Μπέρκλεϋ. Αρχικά απέδειξε, μέσω επιχειρημάτων που ήταν γενικότερα αποδεκτά, ότι τα δεδομένα των αισθήσεών μας δεν είναι δυνατό να υπάρχουν ανεξάρτητα από εμάς, αλλά αντιθέτως ότι υπάρχουν, τουλάχιστον εν μέρει, «εντός» της διάνοιάς μας, υπό την έννοια ότι δεν θα συνέχι-

4. ΙΔΕΑΛΙΣΜΟΣ

Ο όρος «ιδεαλισμός» χρησιμοποιείται από διάφορους φιλόσοφους και υπό διαφορετικές έννοιες. Εμείς θα τον αντιλαμβανόμαστε ως το δόγμα που υποστηρίζει πως οτιδήποτε υπάρχει, ή τουλάχιστον οτιδήποτε μπορούμε να γνωρίζουμε ότι υπάρχει, θα πρέπει υπό μια έννοια να είναι νοητικό. Το δόγμα αυτό, το οποίο υποστηρίζεται ευρέως μεταξύ των φιλοσόφων, διατυπώνεται με διάφορες μορφές και θεμελιώνεται σε ένα πλήθος διαφορετικών λόγων. Το δόγμα είναι τόσο ευρέως αποδεκτό και τόσο ενδιαφέρον αυτό καθαυτό, ώστε ακόμα και η πιο σύντομη επαφή με τη φιλοσοφία οφείλει να το λάβει υπόψη της.

Όσοι δεν είναι εξοικειωμένοι με τις φιλοσοφικές θεωρήσεις ίσως τείνουν να απορρίψουν ένα τέτοιο δόγμα ως προφανώς παράδοξο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η κοινή λογική αντιλαμβάνεται τα τραπέζια, τις καρέκλες, τον ήλιο, το φεγγάρι και όλα τα υλικά αντικείμενα ως θεμελιωδώς διαφορετικά από τις διάνοιες και τα περιεχόμενά τους: και ότι αυτά θα συνεχίσουν να υπάρχουν ακόμη και αν χαθούν όλες οι διάνοιες. Θεωρούμε ότι η ύλη υπήρχε πολύ πριν εμφανιστούν οι διάνοιες και δυσκολευόμαστε να την αντιληφθούμε ως ένα απλό

του ορισμό της λέξης, και στη συνέχεια ισχυρίζεται ότι δεν υπάρχει ο παραμικρός λόγος να υποθέσουμε ότι υπάρχει και κάτι άλλο πραγματικό σχετικά με το δέντρο το οποίο εμείς να μην αντιλαμβανόμαστε. Η ύπαρξή του, όπως λέει, συνίσταται στο να γίνεται αντιληπτό: χρησιμοποιώντας λατινικούς όρους, η *esse* του είναι *percipi*. Αποδέχεται πλήρως ότι το δέντρο συνεχίζει να υπάρχει ακόμα και όταν κλείσουμε τα μάτια μας ή ακόμα και αν κανένας άνθρωπος δεν βρίσκεται πουθενά κοντά του. Αυτή η συνεχής ύπαρξη, όπως μας λέει, οφείλεται στο γεγονός ότι ο Θεός συνεχίζει να το αντιλαμβάνεται: το «πραγματικό» δέντρο, αυτό που αντιστοιχεί σε ό,τι εμείς ονομάζουμε φυσικό αντικείμενο, συνίσταται σε ιδέες εντός της διάνοιας του Θεού, ιδέες που λίγο ως πολύ μοιάζουν με αυτές που έχουμε και εμείς όταν βλέπουμε το δέντρο, αλλά διαφέρουν από τις δικές μας στο ότι οι ιδέες αυτές παραμένουν συνεχώς στη διάνοια του Θεού, καθ' όλη την διάρκεια ύπαρξής του δέντρου. Το σύνολο της αντίληψής μας, σύμφωνα με τον Επίσκοπο, αποτελεί μερική συμμετοχή στην αντίληψη του Θεού, και εξαιτίας αυτής της συμμετοχής συμβαίνει οι διάφοροι άνθρωποι να βλέπουν λίγο ως πολύ το ίδιο δέντρο. Άρα, εκτός από τις διάνοιες και τις ιδέες τους, δεν υπάρχει τίποτε άλλο στον κόσμο, ούτε είναι δυνατό να γνωρίσουμε ποτέ κάτι περισσότερο, γιατί όλα όσα γνωρίζουμε είναι υποχρεωτικά ιδέες.

Η θεωρία αυτή περιέχει πολλά σφάλματα, τα οποία έχουν αποδειχτεί σημαντικά στην ιστορία της φιλοσοφίας και είναι καλό να έρθουν στο φως. Κατ' αρχάς ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται ο όρος «ιδέα» προκαλεί σύγχυση. Όταν μιλάμε για ιδέες εννοούμε γενικά κάτι εντός μιας διάνοιας, γί-

ζαν να υπάρχουν αν δεν υπήρχαν η όραση, η ακοή, η αφή, η γεύση και η όσφρησή μας. Μέχρι αυτό το σημείο, η θέση του ήταν σχεδόν δεδομένο ότι ίσχυε, ακόμα κι αν δεν συμβαίνει το ίδιο με μερικά από τα επιχειρήματά του. Προχώρησε όμως ένα ακόμα βήμα, υποστηρίζοντας ότι τα δεδομένα των αισθήσεων μας ήταν τα μόνα πράγματα για την ύπαρξη των οποίων μπορούσε να μας βεβαιώσει η αντίληψή μας, με αποτέλεσμα να θεωρήσει ότι αυτό που μπορεί να γνωρίζει κανείς βρίσκεται αποκλειστικά «εντός» της διάνοιάς του και ως εκ τούτου είναι νοητικό. Κατέληξε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι δεν είναι δυνατό να κατανοηθεί τίποτε άλλο εκτός από όσα βρίσκονται εντός κάποιας διάνοιας, και ότι όλα όσα είναι γνωστά χωρίς να βρίσκονται στη διάνοιά μου, βρίσκονται σίγουρα στη διάνοια κάποιου άλλου.

Προκειμένου να κατανοήσουμε το επιχειρήμά του, είναι απαραίτητο να έχουμε κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί την έννοια «ιδέα». Ονομάζει «ιδέα» οτιδήποτε μπορεί να γίνει άμεσα αντιληπτό, με τον τρόπο για παράδειγμα που αντιλαμβανόμαστε τα δεδομένα των αισθήσεών μας. Για παράδειγμα, ένα χρώμα που βλέπουμε αποτελεί μια ιδέα: το ίδιο και μια φωνή που ακούμε. Ο όρος όμως δεν περιορίζεται στα δεδομένα των αισθήσεων. Υπάρχουν και τα πράγματα που θυμόμαστε ή φανταζόμαστε, για τα οποία επίσης έχουμε άμεση αντίληψη τη στιγμή που τα θυμόμαστε ή τα φανταζόμαστε. Όλα αυτά τα άμεσα δεδομένα τα ονομάζει «ιδέες».

Στη συνέχεια εξετάζει τα συννηθισμένα αντικείμενα, όπως είναι για παράδειγμα ένα δέντρο. Αποδεικνύει ότι όλα όσα μπορούμε να γνωρίζουμε τη στιγμή που «αντιλαμβανόμαστε» το δέντρο, αποτελούνται από ιδέες, σύμφωνα με το δικό

αυτό και όταν ακούμε ότι ένα δέντρο συνίσταται αποκλειστικά από ιδέες, είναι φυσικό να συμπεραίνουμε ότι και ολόκληρο το δέντρο υπάρχει μόνο στη διάνοιά μας. Όμως και η έννοια της ύπαρξης «εντός» μιας διάνοιας είναι ασάφιστη. Όταν λέμε σε κάποιον ότι τον σκεφτόμαστε, ουσιαστικά εννοούμε ότι σκεφτόμαστε την ιδέα αυτού του προσώπου. Όταν μας λέει κάποιος ότι επιτέλους έβγαλε μια εκκρεμότητα από το νου του, δεν εννοεί προφανώς ότι είχε πράγματι κάτι μες στο νου του, αλλά απλώς ότι η ιδέα της εκκρεμότητας που σκεφτόταν νωρίτερα έχει πλέον πάψει να τον απασχολεί. Κατ'αντιστοιχία, όταν ο Μπέρκλεϋ λέει ότι για να γνωρίσουμε ένα δέντρο πρέπει αυτό το δέντρο να βρίσκεται στο νου μας, το μόνο που στην πραγματικότητα ισχυρίζεται είναι ότι η ιδέα του δέντρου είναι στο νου μας. Η επιμονή στον ισχυρισμό ότι το ίδιο το δέντρο είναι εντός του νου μας, είναι ισοδύναμη με τον ισχυρισμό ότι όλοι μας οι γνωστοί βρίσκονται μόνο μες στο νου μας. Η σύγχυση αυτή μοιάζει υπερβολικά απλοϊκή για να υποστηριχτεί από έναν ικανό φιλόσοφο, παρ'όλα αυτά όμως ήταν ορισμένες παράπλευρες συνθήκες που ανέδειξαν και αυτή την ερμηνεία ως πιθανή. Προκειμένου να καταλάβουμε πώς αυτό ήταν δυνατό, πρέπει να εξετάσουμε σε βάθος το ερώτημα που αφορά στη φύση των ιδεών.

Πριν ασχοληθούμε με αυτό καθεαυτό το ερώτημα σχετικά με τη φύση των ιδεών, πρέπει να διαχωρίσουμε πλήρως τα δύο ερωτήματα που σχετίζονται με τα δεδομένα των αισθήσεων και τα φυσικά αντικείμενα. Είδαμε, ότι ο Μπέρκλεϋ είχε δίκιο, για διάφορους λόγους, όταν αντιμετώπιζε ως υποκειμενικά τα δεδομένα των αισθήσεων μας για ένα δέντρο, υπό την έννοια ότι, αφενός μεν εξαρτώνται εξίσου από εμάς όσο

και από το δέντρο, αφετέρου δεν θα έπαυαν να υπάρχουν αν σταματούσαμε να αντιλαμβανόμαστε το δέντρο. Αυτό όμως είναι πολύ διαφορετικό από το να χρησιμοποιεί κανείς την υποκειμενικότητα προκειμένου να αποδείξει πως οτιδήποτε γίνεται άμεσα αντιληπτό *πρέπει* να βρίσκεται εντός κάποιας διάνοιας. Τα λεπτομερειακά επιχειρήματα που αναδεικνύουν την εξάρτηση των δεδομένων των αισθήσεων από εμάς δεν είναι χρήσιμα γι' αυτό το σκοπό. Αυτό που θα έπρεπε να αποδειχτεί είναι ότι, γενικώς, τα πράγματα είναι νοητικά επειδή γίνονται αντιληπτά. Αυτό νομίζει ο Μπέρκλεϋ ότι απέδειξε. Αυτό είναι και το ερώτημα που πρέπει να μας απασχολήσει – και όχι αυτό που διατυπώσαμε λίγο νωρίτερα σχετικά με τις διαφορές μεταξύ δεδομένων των αισθήσεων και φυσικών αντικειμένων.

Λαμβάνοντας την έννοια «ιδέα» με τον τρόπο που την ορίζει ο Μπέρκλεϋ, υπάρχουν δύο διακριτά πράγματα που πρέπει να εξετάσουμε κάθε φορά που μια ιδέα βρίσκεται ενώπιον μιας διάνοιας. Από τη μια υπάρχει το πράγμα για το οποίο αποκτούμε γνώση – το χρώμα του τραπέζιού μου για παράδειγμα – και από την άλλη αυτή καθεαυτή η επίγνωση, η νοητική διαδικασία αναγνώρισης του πράγματος. Η νοητική διαδικασία είναι αναμφίβολα νοητική, υπάρχει όμως κάποιος λόγος να θεωρήσουμε ότι και αυτό που αναγνωρίζουμε είναι επίσης νοητικό; Τα προηγούμενα επιχειρήματά μας σχετικά με τα χρώματα δεν μας οδήγησαν σε ένα τέτοιο συμπέρασμα· το μόνο που απέδειξαν ήταν ότι η ύπαρξή τους εξαρτάται από τη σχέση μεταξύ των αισθητηρίων οργάνων μας με το φυσικό αντικείμενο – στην περίπτωση μας, με το τραπέζι. Απέδειξαν δηλαδή ότι ένα συγκεκριμένο χρώμα υπάρχει, κάτω από

συγκεκριμένο φως, αν ένα φυσιολογικό μάτι τοποθετηθεί στην κατάλληλη θέση έναντι του τραπεζιού. Δεν απέδειξαν ότι το χρώμα βρίσκεται στο νου του προσλαμβανόντος.

Η αποδοχή της θέσης του Μπέρκλεϋ ότι το χρώμα *πρέπει* να βρίσκεται εντός της διάνοιας, φαίνεται ότι οφείλεται στη σύγχυση μεταξύ του πράγματος που αντιλαμβάνομαστε και της διαδικασίας αντίληψής του. Και τα δύο θα μπορούσαν να ονομαστούν «ιδέες»: είναι πολύ πιθανό ο ίδιος ο Μπέρκλεϋ να τα ονόμαζε ιδέες. Η διαδικασία αναμφίβολα βρίσκεται εντός της διάνοιας: σκεπτόμενοι λοιπόν τη διαδικασία δεχόμαστε ότι οι ιδέες βρίσκονται εντός αυτής. Στη συνέχεια όμως, ξενώντας ότι η παραπάνω πρόταση είναι αληθής μόλις όταν ως ιδέες θεωρούμε τις διαδικασίες αντίληψης, εμφανίζουμε την πρόταση «Οι ιδέες βρίσκονται εντός της διάνοιας» και στην άλλη έννοια που είχαμε εξαρχής αποδώσει στη λέξη «ιδέα», δηλαδή στα πράγματα που αντιλαμβανόμαστε μέσω της παραπάνω διαδικασίας. Με μια ασυνείδητη εξίσωση λοιπόν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως οτιδήποτε μπορούμε να αντιληφθούμε βρίσκεται εντός της διάνοιάς μας. Αυτή φαίνεται ότι είναι η πραγματική ανάλυση του επιχειρήματος του Μπέρκλεϋ και το τελικό σφάλμα πάνω στο οποίο βασίζεται.

Το θέμα αυτό της διάκρισης ανάμεσα στην πράξη και στο αντικείμενο κατά τη διαδικασία αντίληψης είναι εξαιρετικά κρίσιμο, καθώς με αυτό συνδέεται συνολικά η δυνατότητά μας να κατακτίσουμε τη γνώση. Η ικανότητα του νου να αντιλαμβάνεται και άλλα πράγματα εκτός από τον εαυτό του είναι το βασικό χαρακτηριστικό του. Η αντίληψη των πραγμάτων ουσιαστικά ορίζεται ως μια σχέση ανάμεσα στο νου

και σε κάτι άλλο πέρα από το νου: αυτή η σχέση καθιστά το νου ικανό να γνωρίζει. Αν πούμε ότι τα πράγματα που γνωρίζουμε βρίσκονται εντός του νου, τότε είτε περιορίζουμε άθελά μας την ικανότητα του νου να γνωρίζει, είτε διατυπώνουμε μια απλή ταυτολογία. Η ταυτολογία προκύπτει αν με την έκφραση «εντός του νου» εννοούμε το ίδιο με την έκφραση «ενώπιον του νου», αν δηλαδή εννοούμε ότι απλώς γίνεται κατανοητό από το νου. Αν όμως εννοούμε κάτι τέτοιο, θα πρέπει να παραδεχτούμε πως ό,τι βρίσκεται, *υπό αυτή την έννοια*, εντός του νου, μπορεί κάλλιστα και να μην είναι νοητικό. Όταν λοιπόν συνειδητοποιούμε τη φύση της γνώσης, το επιχείρημα του Μπέρκλεϋ φαίνεται λανθασμένο τόσο στην ουσία του όσο και στη διατύπωσή του, καθώς ακυρώνεται εξ ολοκλήρου η βάση του επιχειρήματος ότι οι «ιδέες» –υπό την έννοια των πραγμάτων που γίνονται αντιληπτά– πρέπει να είναι νοητικές. Η επιχειρηματολογία του υπέρ του ιδεαλισμού μπορεί συνεπώς να απορριφτεί. Απομένει να δούμε αν υπάρχουν κάποια άλλα επιχειρήματα.

Λέγεται συχνά, σαν να πρόκειται για προφανή αλήθεια, ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν υπάρχει κάτι το οποίο δεν γνωρίζουμε. Έτσι, οδηγούμαστε να πιστεύουμε ότι όλα όσα σχετίζονται με τις αισθήσεις μας πρέπει να είναι σε θέση να γίνουν αντιληπτά από εμάς: από το οποίο συνάγεται ότι αν η ύλη ήταν κάτι που δεν θα μπορούσαμε ουσιαστικά να αντιληφθούμε, τότε η ύλη θα ήταν κάτι το οποίο δεν θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε αν υπάρχει, και άρα δεν θα είχε καμιά σημασία για εμάς. Τα ανωτέρω συνοδεύονται επίσης από τον ισχυρισμό ότι, για λόγους που παραμένουν αδιευκρίνιστοι, οτιδήποτε δεν είναι σημαντικό για εμάς δεν είναι πραγματικό,

και ως εκ τούτου η ύλη, αν δεν συνίσταται από ιδέες ή διάνοιες, είναι κάτι μη εφικτό και αποτελεί απλώς μια χίμαιρα.

Σε αυτό το σημείο δεν είναι δυνατό να εξετάσουμε πλήρως την παραπάνω θεώρηση, καθώς βασίζεται σε επιχειρήματα που θα απαιτούσαν μια πιο λεπτομερή συζήτηση: μπορούμε όμως εύκολα να αναφέρουμε ορισμένους λόγους που μας οδηγούν στο να την απορρίψουμε. Αρχίζοντας από το τέλος: δεν υπάρχει κανένας λόγος να λέμε πως ό,τι δεν έχει πρακτική σημασία για εμάς δεν είναι πραγματικό. Είναι πράγματι αλήθεια ότι αν συμπεριλάβουμε και τη *θεωρητική* σημασία, τότε στιδήποτε πραγματικό έχει *κάποια* σημασία για εμάς, καθώς είμαστε πλάσματα που επιθυμούμε έντονα να κατοικήσουμε όλα όσα περιέχονται στο σύμπαν. Αν όμως λάβουμε υπόψη μας και αυτό το ενδιαφέρον, δεν μπορούμε να λέμε ότι η ύλη δεν μας αφορά, στην περίπτωση που υφίσταται, ακόμη κι αν δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν υπάρχει. Μπορούμε προφανώς να υποψιαζόμαστε ότι υπάρχει και να αναρωτιόμαστε αν αυτό είναι αλήθεια: είναι συνεπώς συνδεδεμένη με την επιθυμία μας για γνώση, και άρα είναι σημαντική σε ό,τι αφορά στην ικανοποίηση ή στη ματαίωση αυτής της επιθυμίας.

Επαναλαμβάνουμε ότι όχι μόνο δεν είναι προφανής αλήθεια αλλά αντίθετως είναι σφάλμα να πιστεύουμε ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν υπάρχει κάτι το οποίο δεν γνωρίζουμε. Η λέξη «γνωρίζω» χρησιμοποιείται εδώ με δύο διαφορετικές σημασίες: (1) στην πρώτη περίπτωση χρησιμοποιείται ως αντίθετο του σφάλματος, υπό την έννοια ότι όλα όσα γνωρίζουμε είναι *αληθή*, αφορά δηλαδή στις πεποιθήσεις μας ή σε αυτό που ονομάζουμε *κρίσεις*. Υπό αυτή την έννοια,

γνωρίζουμε ότι κάτι είναι αληθές. Αυτό το είδος της γνώσης μπορούμε να το ονομάσουμε *γνώση αληθειών*. (2) Στη δεύτερη χρήση της, η λέξη «γνωρίζω» εφαρμόζεται στη γνώση *πραγμάτων*, την οποία μπορούμε να ονομάσουμε *άμεση γνώση*. Με αυτή την έννοια γνωρίζουμε τα δεδομένα των αισθήσεων (η διάκριση που περιγράφεται είναι σε γενικές γραμμές ίδια με αυτή ανάμεσα στα γαλλικά ρήματα *savoir* και *connaître* ή ανάμεσα στα γερμανικά *wissen* και *kennen*).

Η πρόταση λοιπόν που προηγουμένως φαινόταν προφανής αναδιατυπώνεται ως εξής: «Δεν μπορούμε ποτέ να κρίνουμε αληθώς αν υπάρχει κάτι το οποίο δεν έχουμε γνωρίσει άμεσα». Η πρόταση αυτή όχι μόνο δεν αποτελεί προφανή αλήθεια αλλά αντίθετως είναι πασιφανές σφάλμα. Δεν έχω την τιμή να έχω άμεση γνώση του Αυτοκράτορα της Κίνας, κρίνω όμως αληθώς ότι υπάρχει. Μπορεί ασφαλώς κάποιος να ισχυριστεί ότι η δική μου κρίση βασίζεται στη γνώση κάποιου άλλου που έχει άμεση γνώση του Αυτοκράτορα. Μια τέτοια απάντηση όμως θα ήταν άστοχη, καθώς, αν η βασική υπόθεση ήταν αληθής, δεν θα μπορούσα να γνωρίζω αν οποιοσδήποτε άλλος είχε άμεση γνώση. Ένα βήμα παραπέρα: δεν υπάρχει κανένας λόγος να μη γνωρίζω κάτι το οποίο κανείς άλλος δεν έχει *γνωρίσει άμεσα*. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό και απαιτεί αποσαφήνιση.

Αν έχω γνωρίσει άμεσα ένα πράγμα που υπάρχει, η αναγνώριση αυτή μου δίνει και τη γνώση ότι υπάρχει. Δεν ισχύει όμως και το αντίθετο ότι, οποτεδήποτε γνωρίζω ότι ένα πράγμα υπάρχει, τότε είτε εγώ είτε κάποιος άλλος θα πρέπει να έχει γνωρίσει άμεσα αυτό το πράγμα. Αυτό που συμβαίνει στις περιπτώσεις όπου έχω αληθή κρίση χωρίς άμεση γνώση, εί-

ναι ότι το πράγμα αυτό καθίσταται γνωστό σε μένα μέσω *περιγραφών* και ότι, χάρη σε κάποια γενική αρχή, η ύπαρξη του πράγματος που ανταποκρίνεται σε αυτές τις περιγραφές μπορεί να συναχθεί από την ύπαρξη κάποιου άλλου πράγματος το οποίο εγώ πραγματικά γνωρίζω. Προκειμένου να κατανοήσουμε πλήρως αυτό το σημείο, είναι καλό πρώτα να εξετάσουμε τη διαφορά ανάμεσα στην άμεση γνώση και τη γνώση μέσω περιγραφών, ώστε στη συνέχεια να δούμε ποια γνώση των γενικών αρχών, αν υπάρχει βέβαια, έχει τον ίδιο βαθμό βεβαιότητας με τη γνώση που έχουμε για την ύπαρξη των εμπειριών μας. Αυτά είναι τα θέματα που θα μας απασχολήσουν στα επόμενα κεφάλαια.

5. ΑΜΕΣΗ ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΓΝΩΣΗ ΜΕΣΩ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε ότι υπάρχουν δύο είδη γνώσης: γνώση πραγμάτων και γνώση αληθειών. Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε αποκλειστικά με τη γνώση πραγμάτων, την οποία επίσης θα πρέπει να χωρίσουμε σε δύο κατηγορίες. Η γνώση ενός πράγματος, όταν ανήκει στην κατηγορία που ονομάζουμε *άμεση γνώση*, είναι επί της ουσίας πιο απλή από οποιαδήποτε γνώση αληθείας, αλλά και λογικά ανεξάρτητη από τη γνώση αληθειών, αν και θα ήταν βιαστικό από μέρους μας να υποθέσουμε ότι είναι ποτέ δυνατόν τα ανθρώπινα πλάσματα να αποκτήσουν ποτέ άμεση γνώση κάποιου πράγματος χωρίς την ίδια στιγμή να γνωρίζουν και κάποια αλήθεια σχετικά με αυτό. Αντιθέτως, η γνώση μέσω περιγραφής περιέχει πάντοτε, όπως θα δούμε και στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, και κάποια γνώση αλήθειας ως πηγή και θεμέλιο. Πριν από όλα όμως πρέπει να καταστήσουμε σαφές τι εννοούμε με τους όρους «άμεση γνώση» και «περιγραφή».

Λέμε ότι έχουμε *άμεση* γνώση για όλα όσα μπορούμε να αντιληφθούμε χωρίς τη διαμεσολάβηση οποιασδήποτε συμπερασματικής διαδικασίας ή γνώσης αληθειών. Με δεδομέ-

νο λοιπόν ότι το τραπέζι μου βρίσκεται μπροστά μου, αποκτώ άμεση γνώση γι' αυτό μέσω των δεδομένων των αισθήσεων που συνθέτουν την εικόνα του τραπέζιού – το χρώμα του, το σχήμα του, τη σκληρότητά του κ.λπ.: όλα αυτά είναι πράγματα που αισθάνομαι αμέσως μόλις δω ή αγγίξω το τραπέζι μου. Μπορεί να έχω να πω πολλά πράγματα για την ακριβή απόχρωση που βλέπω – μπορώ να πω ότι είναι καφέ, μάλλον σκούρα, και ούτω καθεξής. Τέτοιου είδους δηλώσεις όμως, παρά το γεγονός ότι μου επιτρέπουν να γνωρίζω αλήθειες σχετικά με το χρώμα, δεν με βοηθούν να έχω καλύτερη γνώση αυτού καθεαυτού του χρώματος από τη γνώση που είχα ήδη γι' αυτό: σε ό,τι αφορά στη γνώση αυτού καθεαυτού του χρώματος, και σε αντίθεση με τη γνώση αληθινών προτάσεων σχετικά με το χρώμα, ισχύει ότι γνωρίζω το χρώμα πλήρως και απόλυτα τη στιγμή ακριβώς που το βλέπω – χωρίς καμιά πρόσθετη γνώση γι' αυτό να είναι έστω και θεωρητικά δυνατή. Τα δεδομένα των αισθήσεων που δημιουργούν την εικόνα μου του τραπέζιού είναι συνεχώς πράγματα τα οποία γνωρίζω άμεσα, και μάλιστα πράγματα που γνωρίζω όπως ακριβώς είναι.

Αντιθέτως, η γνώση μου για το τραπέζι ως φυσικό αντικείμενο δεν είναι άμεση γνώση. Προκύπτει από την άμεση γνώση των δεδομένων των αισθήσεων που συνθέτουν την εικόνα του τραπέζιού. Είδαμε ότι είναι δυνατό, χωρίς μάλιστα να είναι παράδοξο, να αμφισβητήσουμε την ύπαρξη του τραπέζιού, χωρίς όμως να είναι δυνατό να αμφισβητήσουμε την ύπαρξη των δεδομένων των αισθήσεων. Η γνώση μου για το τραπέζι ανήκει στο είδος της γνώσης που θα ονομάσουμε «γνώση μέσω περιγραφής». Το τραπέζι είναι «το φυσικό αντι-

κείμενο που προκαλεί το τάδε αισθητηριακό δεδομένο». Η παραπάνω πρόταση περιγράφει το τραπέζι χρησιμοποιώντας τα δεδομένα των αισθήσεων. Προκειμένου να γνωρίσουμε οτιδήποτε σχετικά με το τραπέζι, πρέπει να γνωρίσουμε με αληθείς προτάσεις που θα το συνδέουν με πράγματα τα οποία γνωρίζουμε άμεσα: πρέπει να γνωρίζουμε ότι «τα τάδε δεδομένα των αισθήσεων έχουν ως αίτιο ένα φυσικό αντικείμενο». Δεν είναι δυνατό για εμάς να αποκτήσουμε άμεση γνώση του τραπέζιού· η μόνη γνώση που έχουμε για το τραπέζι είναι στην πραγματικότητα γνώση αληθειών και, αν θέλουμε να μιλήσουμε με ακρίβεια, αυτό καθεαυτό το τραπέζι ως αντικείμενο δεν μας είναι καθόλου γνωστό. Γνωρίζουμε μια περιγραφή του, όπως επίσης και ότι μόνο ένα αντικείμενο ταιριάζει σε αυτή την περιγραφή, παρά το γεγονός ότι το ίδιο το αντικείμενο δεν μας είναι άμεσα γνωστό. Σε μια τέτοια περίπτωση λέμε ότι η γνώση μας του αντικείμενου είναι γνώση μέσω περιγραφής.

Όλες μας οι γνώσεις, τόσο των πραγμάτων όσο και των αληθειών, βασίζονται στο θεμέλιο της άμεσης γνώσης. Είναι λοιπόν σημαντικό να αναρωτηθούμε ποια είναι τα πράγματα εκείνα τα οποία μπορούμε να γνωρίζουμε άμεσα.

Τα δεδομένα των αισθήσεων, όπως ήδη είδαμε, είναι μετὰξύ των πραγμάτων των οποίων έχουμε άμεση γνώση· στην πραγματικότητα αποτελούν το πιο προφανές και χαρακτηριστικό παράδειγμα άμεσης γνώσης. Αν όμως αποτελούσαν το μοναδικό παράδειγμα, τότε η γνώση μας θα ήταν πολύ πιο περιορισμένη απ' ό,τι είναι. Θα γνωρίζαμε μόνο ό, τι είναι τώρα παρόν ενώπιον των αισθήσεων μας: δεν θα γνωρίζαμε τίποτε για το παρελθόν – ούτε καν ότι υπήρξε παρελθόν – ούτε

θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε κάποια αλήθεια για τα δεδομένα των αισθήσεών μας, καθώς κάθε γνώση αλήθειας, όπως θα δείξουμε, προϋποθέτει άμεση γνώση πραγμάτων σημαντικά διαφορετικών από τα δεδομένα των αισθήσεων, και συγκεκριμένα των πραγμάτων εκείνων που μερικές φορές αποκαλούνται «αφηρημένες ιδέες», αλλά εμείς θα ονομάζουμε «καθολικά». Αν λοιπόν στοχεύουμε σε μια τουλάχιστον ανεκτική ανάλυση της γνώσης μας, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και άλλες άμεσες γνώσεις εκτός από αυτές των δεδομένων των αισθήσεών μας.

Η πρώτη διεύρυνση της άμεσης γνώσης πέρα από τα δεδομένα των αισθήσεων έχει να κάνει με τη *μνήμη*. Είναι προφανές ότι συχνά θυμόμαστε κάτι που έχουμε δει, ακούσει ή αντιληφθεί με κάποια από τις άλλες αισθήσεις μας, και ότι σε μια τέτοια περίπτωση γνωρίζουμε άμεσα αυτό το οποίο θυμόμαστε, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι εμφανίζεται ως κάτι από το παρελθόν και όχι από το παρόν. Αυτή η άμεση γνώση μέσω της μνήμης αποτελεί την πηγή γνώσης μας σε ό,τι αφορά στο παρελθόν: χωρίς αυτή, δεν θα μπορούσε να υπάρχει καμιά συμπερασματική γνώση του παρελθόντος, καθώς δεν θα γνωρίζαμε ότι υπήρξε κάτι στο παρελθόν από το οποίο θα μπορούσαμε να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα.

Η επόμενη διεύρυνση άμεσης γνώσης που μπορούμε να αναφέρουμε είναι η γνώση μέσω *ενδοσκόπησης*. Όχι μόνο γνωρίζουμε πράγματα, αλλά πολύ συχνά γνωρίζουμε κιόλας ότι τα γνωρίζουμε. Όταν κοιτάζω τον ήλιο, πολύ συχνά σκέφτομαι ότι κοιτάζω τον ήλιο· με αυτόν τον τρόπο, το «κοιτάζω τον ήλιο» είναι ένα αντικείμενο του οποίου έχω άμεση γνώση

ση. Όταν πεινάω, έχω συχνά συνείδηση της πείνας μου: «η πείνα μου» γίνεται τότε ένα αντικείμενο, του οποίου έχω άμεση γνώση. Κατ' αντιποίχια, μπορούμε να γνωρίζουμε ότι νιώθουμε ευχαρίστηση ή πόνο, και γενικά όλα τα γεγονότα που συμβαίνουν εντός του νου μας. Αυτό το είδος άμεσης γνώσης, το οποίο μπορεί να ονομαστεί συνείδηση, είναι η πηγή γνώσης μας για όλα τα νοητικά πράγματα. Είναι προφανές ότι μόνο όσα συμβαίνουν μέσα στο δικό μας νου είναι δυνατό να αποτελούν αντικείμενα άμεσης γνώσης για εμάς. Αυτό που συμβαίνει στο νου των άλλων ανθρώπων το αντιλαμβανόμαστε μέσω των σωματίων τους ή, πιο σωστά, μέσω των δεδομένων των αισθήσεων που συνδέονται με τα σώματά τους. Αν όμως δεν είχαμε άμεση γνώση του περιεχομένου του δικού μας νου, δεν θα ήμασταν σε θέση να φανταστούμε το νου των άλλων, και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσαμε ποτέ να φτάσουμε στο συμπέρασμα ότι διαθέτουν νου. Μοιάζει φυσικό να υποθέσουμε ότι η συνείδηση αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα υπόλοιπα ζώα: τα ζώα, όπως υποθέτουμε, παρά το γεγονός ότι έχουν και εκείνα άμεση γνώση των δεδομένων των αισθήσεών τους, δεν συνειδητοποιούν ποτέ τη γνώση τους. Δεν εννοώ ότι *αμφιβάλλουν* για την ύπαρξή της, αλλά ότι ποτέ δεν συνειδητοποιούν το γεγονός ότι έχουν αισθήματα και αισθήσεις, και άρα ούτε ότι αυτά τα ίδια, ως αντικείμενα των αισθήσεων και των αισθημάτων τους, υπάρχουν.

Μιλήσαμε για την άμεση γνώση του περιεχομένου της διανοίας μας, η οποία γνώση όμως δεν είναι φυσικά η συνείδηση του ίδιου μας του εαυτού: πρόκειται για τη συνειδητοποίηση συγκεκριμένων σκέψεων και αισθημάτων. Το ερώτη-

μα αν έχουμε επίσης άμεση γνώση και του ίδιου του εαυτού μας, σε αντιδιαστολή με τα συγκεκριμένα αισθήματα και σκέψεις, είναι ένα πολύ δύσκολο ερώτημα επί του οποίου θα ήταν βιαστικό να απαντήσει κανείς θετικά. Όταν προσπαθούμε να κοιτάξουμε εντός μας, καταλήγουμε πάντα σε μια σκέψη ή ένα συναίσθημα και στο «Εγώ», το οποίο έχει αυτή τη σκέψη ή το συναίσθημα. Παρ' όλα αυτά, έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι αποκτούμε άμεση γνώση του «Εγώ», ακόμα κι αν αυτή η άμεση γνώση είναι δύσκολο να απομονωθεί από άλλα πράγματα. Προκειμένου να καταστούν σαφείς αυτοί οι λόγοι, ας αναρωτηθούμε για λίγο τι σημαίνει στην πραγματικότητα άμεση γνώση ορισμένων σκέψεών μας.

Όταν αποκτώ άμεση γνώση ότι κοιτάζω τον ήλιο, είναι προφανές ότι αποκτώ άμεση γνώση της σχέσης μεταξύ δύο διαφορετικών πραγμάτων. Από τη μια υπάρχει το δεδομένο των αισθήσεων που αναπαριστά τον ήλιο σε μένα και από την άλλη υπάρχει αυτός ο οποίος το βλέπει. Όλες οι άμεσες γνώσεις, όπως για παράδειγμα η άμεση γνώση μου του δεδομένου που αναπαριστά τον ήλιο, μοιάζουν με προφανείς σχέσεις μεταξύ του προσώπου που αποκτά την άμεση γνώση και του αντικειμένου του οποίου τη γνώση αποκτά. Στην περίπτωση που αυτή η άμεση γνώση αφορά εμένα (όταν για παράδειγμα, εγώ αποκτώ άμεση γνώση της άμεσης γνώσης που απέκτησα ήδη επί του δεδομένου που αναπαριστά τον ήλιο), είναι φανερό ότι το πρόσωπο που αποκτά άμεση γνώση είμαι εγώ ο ίδιος. Συνεπώς, όταν αποκτώ την άμεση γνώση ότι κοιτάζω τον ήλιο, το συνολικό συμβάν του οποίου αποκτώ άμεση γνώση είναι «η συνειδητοποίηση του δεδομένου των αισθήσεών μου».

Προχωρώντας ακόμα περισσότερο, αυτό που ουσιαστικά γνωρίζουμε είναι ότι η πρόταση «Απέκτησα άμεση γνώση αυτού του δεδομένου των αισθήσεων» είναι αληθής. Φαντάζει πολύ δύσκολο να καταλάβουμε πώς γνωρίζουμε αυτή την αλήθεια, ή έστω να καταλάβουμε τι ακριβώς σημαίνει, αν δεν έχουμε άμεση γνώση αυτού που ονομάζουμε «Εγώ». Δεν φαίνεται απαραίτητο να υποθέσουμε ότι αποκτήσαμε άμεση γνώση ενός λίγο ως πολύ διαχρονικού προσώπου, το οποίο είναι και σήμερα ίδιο με χτες, φαίνεται όμως απαραίτητο να αποκτήσουμε άμεση γνώση εκείνου του πράγματος, όποια κι αν είναι η φύση του, το οποίο κοιτάζει τον ήλιο και έχει άμεση γνώση των δεδομένων των αισθήσεων. Υπό μια έννοια λοιπόν, φαίνεται ότι πρέπει να έχουμε άμεση γνώση του εαυτού μας και όχι των συγκεκριμένων εμπειριών μας. Το ερώτημα όμως είναι δύσκολο, και είναι αλήθεια ότι υπάρχουν πολύπλοκα επιχειρήματα και για τις δύο απόψεις. Συμπερασματικά, αν και η άμεση γνώση του εαυτού μας φαίνεται πιθανή, δεν είναι σοφό να συμπεράνουμε χωρίς καμιά αμφιβολία ότι πράγματι υπάρχει.

Συνοψίζοντας όσα είπαμε σχετικά με την άμεση γνώση μας των υπαρκτών πραγμάτων, μπορούμε να πούμε τα ακόλουθα: έχουμε άμεση γνώση μέσω *αίσθησης* των δεδομένων των εξωτερικών αισθήσεών μας και μέσω *ενδόσκόπησης* των δεδομένων αυτών που θα μπορούσαν να ονομαστούν εσωτερικές αισθήσεις – σκέψεις, αισθήματα, επιθυμίες κ.λπ.: έχουμε άμεση γνώση μέσω *μνήμης* των πραγμάτων εκείνων που ήταν προηγουμένως δεδομένα είτε των εξωτερικών είτε των εσωτερικών μας αισθήσεων. Επιπρόσθετα, είναι πιθανό, αν και όχι βέβαιο, ότι έχουμε άμεση γνώση του

εαυτού μας, ως του υποκειμένου που έχει γνώση των πραγμάτων ή έχει επιθυμίες.

Εκτός της άμεσης γνώσης μας επιμέρους υπαρκτών πραγμάτων, έχουμε επίσης άμεση γνώση και αυτών που ονομάζουμε *καθολικά*, με άλλα λόγια γενικών ιδεών, όπως είναι η *λευκότητα*, η *ποικιλία*, η *αδελφοσύνη* κ.λπ. Κάθε πλήρης πρόταση πρέπει να περιέχει τουλάχιστον μία λέξη που θα κατέχει τη θέση ενός καθολικού, καθώς όλα τα ρήματα σημαίνουν κάτι καθολικό. Στις καθολικές οντότητες θα επιστρέψουμε αργότερα, στο κεφάλαιο 9· προς το παρόν είναι αρκετό να τις αναφέρουμε ως αντεπιχείρημα στην υπόθεση ότι όλα όσα μπορούμε να γνωρίσουμε άμεσα είναι είτε επιμέρους είτε υπαρκτά. Η γνώση μιας καθολικής οντότητας ονομάζεται *κατανόηση*, ενώ η αντίστοιχη καθολική οντότητα που κατανοούμε ονομάζεται *έννοια*.

Θα δούμε ότι μεταξύ των πραγμάτων που μπορούμε να γνωρίσουμε άμεσα δεν περιλαμβάνονται ούτε τα φυσικά αντικείμενα (σε αντίθεση με τα δεδομένα των αισθήσεων), ούτε οι διάνοιες των άλλων ανθρώπων. Τα πράγματα αυτά τα γνωρίζουμε μέσω της διαδικασίας που αποκαλώ «γνώση μέσω σω περιγραφής», την οποία και θα εξετάσουμε τώρα.

Με τη λέξη «περιγραφή» εννοώ κάθε φράση της μορφής «ένα πράγμα που είναι *ως εξής*» ή «αυτό που είναι *ως εξής*». Μια φράση της μορφής «ένα πράγμα που είναι *ως εξής*» την ονομάζω «αόριστη» περιγραφή· μια φράση της μορφής «αυτό που είναι *ως εξής*» (στον ενικό) την ονομάζω «οριστική» περιγραφή. Με βάση τα παραπάνω, η φράση «ένας άνθρωπος» είναι μια αόριστη περιγραφή, ενώ η φράση «ο άντρας με το σιδηρούν προσωπείο» είναι μια οριστική περιγραφή. Οι

αόριστες περιγραφές αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα, τα οποία όμως αντιπάρχομαι καθώς δεν συνδέονται άμεσα με το θέμα που αυτή τη στιγμή εξετάζουμε και το οποίο αφορά στη φύση της γνώσης μας των αντικειμένων στις περιπτώσεις όπου γνωρίζουμε ότι υπάρχει κάποιο επιμέρους αντικείμενο το οποίο αντιστοιχεί σε μια οριστική περιγραφή, ακόμα και όταν εμείς δεν έχουμε γνωρίσει άμεσα κανένα τέτοιο αντικείμενο. Αυτό είναι ένα θέμα που συνδέεται αποκλειστικά με τις *οριστικές* περιγραφές. Στη συνέχεια λοιπόν θα χρησιμοποιώ απλώς τη λέξη «περιγραφές», εννοώντας μόνο τις «οριστικές περιγραφές». Άρα, η λέξη περιγραφή θα σημαίνει κάθε φράση της μορφής «αυτό που είναι *ως εξής*».

Θα λέμε ότι ένα πράγμα είναι «γνωστό μέσω περιγραφής» όταν γνωρίζουμε ότι είναι «αυτό που είναι *ως εξής*», όταν δηλαδή γνωρίζουμε ότι υπάρχει ένα και μόνο αντικείμενο που διαθέτει μια επιμέρους ιδιότητα· και θα εννοείται επίσης ότι δεν έχουμε άμεση γνώση αυτού του αντικειμένου. Γνωρίζουμε ότι ο άντρας με το σιδηρούν προσωπείο υπήρχε, όπως επίσης και αρκετά πράγματα που έχουν ειπωθεί για αυτόν· δεν γνωρίζουμε όμως ποιος ήταν. Γνωρίζουμε ότι ο υποψήφιος που λαμβάνει τις περισσότερες ψήφους είναι αυτός που τελικά εκλέγεται και σε αυτή την περίπτωση είναι επίσης πιθανό να έχουμε γνωρίσει άμεσα (με την έννοια της γνώσης μεταξύ δύο ανθρώπων) τον άνθρωπο εκείνο ο οποίος θα είναι τελικά ο υποψήφιος με τις περισσότερες ψήφους· δεν γνωρίζουμε όμως εξαρχής ποιος από όλους τους υποψηφίους θα είναι αυτός με τις περισσότερες ψήφους, δεν είμαστε δηλαδή σε θέση να γνωρίζουμε αν είναι αληθής μια πρόταση της μορφής «Ο Α είναι ο υποψήφιος που θα λάβει τις περισσότε-

ρες ψήφους», όπου Α είναι το όνομα ενός εκ των υποψηφίων. Μπορούμε να λέμε ότι έχουμε «απλή περιγραφική γνώση» σχετικά με αυτό που είναι *ως εξής*, όταν, παρά το γεγονός ότι γνωρίζουμε πως υπάρχει αυτό που είναι *ως εξής*, και πιθανόν να έχουμε γνωρίσει άμεσα το αντικείμενο που στην πραγματικότητα είναι *ως εξής*, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε καμιά πρόταση της μορφής «Το α είναι *ως εξής*», όπου το α είναι κάτι το οποίο έχουμε γνωρίσει άμεσα.

Όταν λέμε «Το *ως εξής* υπάρχει», εννοούμε ότι υπάρχει μόνο ένα αντικείμενο που είναι *ως εξής*. Η πρόταση «Το α είναι αυτό που είναι *ως εξής*» εννοεί ότι το α είναι το μοναδικό που διαθέτει την ιδιότητα «*ως εξής*». Η φράση «Ο κύριος Α είναι ο υποψήφιος του τάδε κόμματος σε αυτή την εκλογική περιφέρεια», σημαίνει ότι «Ο υποψήφιος σε αυτή την εκλογική περιφέρεια είναι ο κύριος Α και κανένας άλλος». Η φράση «Υπάρχει υποψήφιος του τάδε κόμματος σε αυτή την εκλογική περιφέρεια», σημαίνει ότι «Κάποιος είναι ο ένας και μοναδικός υποψήφιος του κόμματος σε αυτή την εκλογική περιφέρεια». Συνεπώς, όταν γνωρίζουμε άμεσα ένα αντικείμενο το οποίο είναι *ως εξής*, γνωρίζουμε ότι το *ως εξής* υπάρχει τη γνώση της ύπαρξής του όμως μπορούμε να την έχουμε ακόμα και αν δεν έχουμε γνωρίσει ούτε αυτό καθεαυτό το αντικείμενο που είναι *ως εξής* αλλά ούτε και κανένα αντικείμενο γενικώς που θα μπορούσε να είναι *ως εξής*.

Οι κοινές λέξεις, ακόμα και τα κύρια ονόματα, στην πραγματικότητα είναι συνήθως περιγραφές. Με αυτό εννοούμε ότι η σκέψη που κάνει κάποιος όταν χρησιμοποιεί σωστά ένα κύριο όνομα μπορεί κανονικά να διατυπωθεί με ακρίβεια μόνο αν αντικαταστήσουμε το κύριο όνομα με μια περιγραφή. Επι-

πλέον, η περιγραφή που χρησιμοποιείται για να διατυπωθεί αυτή η σκέψη θα διαφέρει ανάλογα με τον άνθρωπο στον οποίο ανήκει η σκέψη αυτή, όπως επίσης και ανάλογα με τις διαφορετικές χρονικές στιγμές στην ύπαρξη αυτού του ανθρώπου. Το μόνο σταθερό σημείο αναφοράς (όσο χρησιμοποιούμε σωστά το όνομα) είναι το αντικείμενο στο οποίο εφαρμόζεται το όνομα. Καθώς όμως αυτό παραμένει σταθερό, η εκάστοτε περιγραφή που τυχόν χρησιμοποιείται δεν επηρεάζει την αλήθεια ή το ψεύδος της πρότασης στην οποία εμφανίζεται το όνομα.

Ας δούμε μερικά παραδείγματα. Έστω ότι έχουμε μια δήλωση σχετικά με τον Βίσμαρκ. Υποθέτοντας ότι υπάρχει αυτό που ονομάσαμε άμεσα γνώση του εαυτού μας, ο ίδιος ο Βίσμαρκ θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει απευθείας το όνομά του για να ορίσει το συγκεκριμένο πρόσωπο του οποίου απέκτησε άμεσα γνώση. Στην περίπτωση που διατύπωνε μια άποψη σχετικά με τον εαυτό του, αυτός ο ίδιος θα αποτελούσε συστατικό αυτής της κρίσης. Το κύριο όνομα έχει εδώ την άμεση χρήση που πάντοτε επιθυμεί να έχει, ως απλό σημάδι ενός συγκεκριμένου πράγματος και όχι ως συστατικό περιγραφής του αντικείμενου. Αν όμως κάποιο άλλο πρόσωπο που γνωρίζει τον Βίσμαρκ εκφράσει μια γνώμη γι' αυτόν, η κατάσταση αλλάζει. Αυτό που γνώρισε άμεσα στο παρελθόν ήταν ορισμένα δεδομένα των αισθήσεων, τα οποία συνέδεσε (ορθώς, όπως υποθέτουμε) με το σώμα του Βίσμαρκ. Τόσο το σώμα του Βίσμαρκ, όσο, και για την ακρίβεια πολύ περισσότερο, η διάνοιά του, τα γνωρίζουμε μόνο ως το σώμα και τη διάνοια που συνδέθηκαν με τα συγκεκριμένα δεδομένα των αισθήσεων. Με άλλα λόγια, τα γνωρίζουμε μέσω περιγρα-

φής. Είναι ασφαλώς και θέμα τύχης το ποια χαρακτηριστικά εμφανίστην ανακαλεί κάποιος όταν σκέφτεται έναν φίλο του· η περιγραφή λοιπόν του φίλου στο νου μας είναι και λίγο τυχαία. Το βασικό είναι η γνώση ότι όλες οι πιθανές περιγραφές αντιστοιχούν στην ίδια οντότητα, παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει άμεση γνώση της οντότητας αυτής.

Όταν τώρα εμείς, που δεν είχαμε άμεση γνώση του Βίσμαρκ, εκφράζουμε μια γνώμη γι' αυτόν, το πιο πιθανό είναι, η περιγραφή που έχουμε στο νου μας να είναι ένα λίγο ως πολύ σαφές συνονθύλευμα ιστορικής γνώσης, πολύ μεγαλύτερου εύρους συνήθως, απ' όσο είναι απαραίτητο για να ορίσουμε μονοσήμαντα αυτό το πρόσωπο. Για το παράδειγμά μας όμως, ας υποθέσουμε ότι τον σκεφτόμαστε ως «τον πρώτο Καγκελάριο της Γερμανικής Αυτοκρατορίας». Όλες οι λέξεις σε αυτή τη φράση είναι αόριστες, με εξαίρεση τη λέξη «γερμανική», η οποία όμως έχει επίσης διαφορετικό νόημα ανάλογα με τους ανθρώπους που τη χρησιμοποιούν. Σε μερικούς μπορεί να θυμίζει κάποιο ταξίδι στη Γερμανία, σε κάποιους άλλους τη θέση της Γερμανίας στο χάρτη και ούτω καθεξής. Για να αποκτήσουμε όμως μια περιγραφή που θα γνωρίζουμε ότι ισχύει, θα υποχρεωθούμε σε κάποιο σημείο να αναφερθούμε σε κάτι συγκεκριμένο για το οποίο έχουμε άμεση γνώση. Μια τέτοια αναφορά περιλαμβάνεται σε οποιαδήποτε περιγραφή περιέχει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον (σε αντίθεση με τις συγκεκριμένες ημερομηνίες), όπως επίσης το εδώ, το εκεί ή ακόμα και αυτά που μας έχουν διηγηθεί κάποιιοι άλλοι. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, μια περιγραφή που γνωρίζουμε ότι ισχύει, θα πρέπει να περιλαμβάνει και μια

αναφορά σε κάτι συγκεκριμένο για το οποίο έχουμε άμεση γνώση, τουλάχιστον στις περιπτώσεις όπου η γνώση μας σχετικά με το περιγραφόμενο αντικείμενο δεν περιορίζεται σε αυτό που προκύπτει λογικά από την περιγραφή. Για παράδειγμα, η φράση «ο άνθρωπος που έζησε περισσότερο απ' όλους», είναι μια περιγραφή που περιέχει μόνο καθολικά και η οποία πρέπει να ισχύει για κάποιον άντρα για τον οποίο δεν μπορούμε να υποθέσουμε τίποτα περισσότερο με βάση τις γνώσεις μας, πέρα από αυτά που έχουμε μάθει μέσω της επιμέρους περιγραφής. Αν όμως πούμε ότι «Ο πρώτος καγκελάριος της γερμανικής αυτοκρατορίας ήταν ευφυής διπλωμάτης», δεν υπάρχει άλλος τρόπος επαλήθευσης της πρότασης αυτής, παρά μόνο μέσω κάποιας άλλης άμεσης γνώσης που έχουμε προηγουμένως αποκτήσει – συνήθως κάποια μαρτυρία που έχουμε διαβάσει ή ακούσει. Πέρα από τη μεταφερόμενη πληροφορία και ανεξάρτητα από την αλήθεια σχετικά με τον πραγματικό Βίσμαρκ, η οποία τελικά αποτελεί και κριτήριο αλήθειας για τη δική μας άποψη, η σκέψη που ουσιαστικά κάνουμε περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα επιμέρους και κατά τα λοιπά αποτελείται εξ ολοκλήρου από έννοιες.

Όλα τα τοπωνύμια –Λονδίνο, Αγγλία, Ευρώπη, Γη, Ηλιακό Σύστημα– εμπλέκουν αντίστοιχα, όταν χρησιμοποιούνται, περιγραφές που εκκινούν από ένα ή περισσότερα επιμέρους των οποίων έχουμε άμεση γνώση. Υποθέτω ότι ακόμα και το σύμπαν, όπως ορίζεται από τη μεταφυσική φιλοσοφία, περιέχει μια τέτοιου είδους διασύνδεση με επιμέρους περιπτώσεις. Αντιθέτως, στη λογική, όπου ενδιαφερόμαστε όχι μόνο για όσα υπάρχουν αλλά και για οτιδήποτε δυνατό

ή εν δυνάμει υπάρχει, δεν χρησιμοποιούμε αναφορές σε οποιοδήποτε επιμέρους.

Ίσως να φαίνεται ότι, κάθε φορά που κάνουμε μια δήλωση σχετικά με κάτι που γνωρίζουμε μόνο μέσω περιγραφών, έχουμε την τάση να κάνουμε τη δήλωση αυτή με έναν τρόπο που δεν συνδέεται με την περιγραφή αλλά με αυτό καθαυτό το αντικείμενο. Με άλλα λόγια, όταν διατυπώνουμε μια κρίση σχετικά με τον Βίσμαρκ, θα θέλαμε αν μπορούσαμε να πούμε αυτό που ο ίδιος ο Βίσμαρκ θα έλεγε σχετικά με το ίδιο θέμα, να διατυπώσουμε δηλαδή την ίδια κρίση που θα διατύπωνε και εκείνος, δηλαδή την κρίση της οποίας ο ίδιος αποτελεί μέρος και συστατικό της. Ως προς αυτό το σημείο σαφώς μειονεκτούμε, καθώς ο ίδιος ο Βίσμαρκ παραμένει άγνωστος σε εμάς. Γνωρίζουμε όμως ότι υπήρχε ένα αντικείμενο Β το οποίο ονομαζόταν Βίσμαρκ, καθώς επίσης και ότι το Β ήταν ένας ευφυής διπλωμάτης. Μπορούμε τότε να *περιγράψουμε* την πρόταση που θέλουμε να βεβαιώσουμε, δηλαδή την πρόταση «Ο Β ήταν ευφυής διπλωμάτης», όπου το αντικείμενο Β είναι αυτό που ήταν ο Βίσμαρκ. Αν περιγράφουμε τον Βίσμαρκ ως «τον πρώτο Καγκελάριο της Γερμανικής Αυτοκρατορίας», η πρόταση που επιχειρούμε να βεβαιώσουμε αναδιατυπώνεται ως ακολούθως: «Η πρόταση υποστηρίζει ότι το πραγματικό αντικείμενο που ήταν ο πρώτος Καγκελάριος της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν επίσης και ένας ευφυής διπλωμάτης». Αυτό που μας επιτρέπει να επικοινωνούμε παρά τις διάφορες εμπλεκόμενες περιγραφές, είναι το γεγονός ότι γνωρίζουμε πως υπάρχει μια αληθής πρόταση σχετικά με τον πραγματικό Βίσμαρκ, και ότι όσο και να διαφοροποιήσουμε την περιγραφή (υπό την προϋπόθεση ότι η περιγραφή είναι

σωστή), η περιγραφόμενη πρόταση παραμένει η ίδια. Η πρόταση αυτή που περιγράφεται και βεβαιώνεται ως αληθής είναι τελικά αυτό που μας ενδιαφέρει: δεν έχουμε όμως άμεση γνώση αυτής της πρότασης και δεν την γνωρίζουμε, παρά το γεγονός ότι γνωρίζουμε ότι είναι αληθής.

Θα διαπιστώσουμε ότι υπάρχουν πολλές βαθμίδες γνώσης των επιμέρους: υπάρχει ο Βίσμαρκ που γνώρισαν όσοι ζούσαν κοντά του· ο Βίσμαρκ που έμαθαν όσοι άκουσαν γι' αυτόν μέσω της ιστορίας· ο άντρας με το σιδηρούν προσώπιο· ο άνθρωπος που έζησε περισσότερο από όλους. Οι παραπάνω περιγραφές απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τη γνώση των επιμέρους· η πρώτη περίπτωση αφορά στη στενότερη δυνατή άμεση γνώση κάποιου άλλου ανθρώπου· στη δεύτερη περίπτωση μπορούμε ακόμα να λέμε ότι γνωρίζουμε «ποιος ήταν ο Βίσμαρκ»: στην τρίτη περίπτωση, δεν γνωρίζουμε ποιος ήταν ο άντρας με το σιδηρούν προσώπιο, παρά το γεγονός ότι είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε σχετικά με αυτόν αρκετές προτάσεις, οι οποίες μάλιστα δεν συνάγονται λογικά από το γεγονός ότι φορούσε ένα σιδηρούν προσώπιο· στην τέταρτη περίπτωση, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τίποτε περισσότερο από αυτό που λογικά συνάγεται μέσω του ορισμού αυτού του ανθρώπου. Αντίστοιχη ιεραρχία υπάρχει και στον κόσμο των καθολικών. Πολλά καθολικά, όπως και πολλά επιμέρους, μας είναι γνωστά μόνο μέσω περιγραφής. Κι εδώ όμως, όπως και στην περίπτωση των επιμέρους, η γνώση μέσω περιγραφής μπορεί τελικά να αναχθεί σε όσα γνωρίζουμε μέσω της άμεσης γνώσης.

Η θεμελιώδης αρχή ανάλυσης των προτάσεων που περιλαμβάνουν περιγραφές είναι η ακόλουθη: *Κάθε κατανοήσι-*

εμπειρίας. Παρά το γεγονός ότι μπορούμε να γνωρίζουμε μόνο αλήθειες που αποτελούνται εξ ολοκλήρου από όρους που έχουμε γνωρίσει άμεσα, μπορούμε επίσης να γνωρίζουμε μέσω περιγραφής και πράγματα που δεν έχουμε συναντήσει ποτέ. Με δεδομένο το εξαιρετικά περιορισμένο εύρος της άμεσης εμπειρίας μας, το παραπάνω συμπέρασμα καθίσταται ζωτικής σημασίας, και μέχρι να γίνει κατανοητό, το μεγαλύτερο μέρος της γνώσης μας θα παραμένει μυστηριώδες, και ως εκ τούτου αμφισβητούμενο.

μη πρόταση πρέπει να αποτελείται εξ ολοκλήρου από συστατικά που μας είναι άμεσα γνωστά.

Δεν θα επιχειρήσουμε σε αυτό το σημείο να απαντήσουμε σε όλες τις αντιρρήσεις που θα μπορούσαν να αναφερθούν εναντίον της παραπάνω θεμελιώδους αρχής. Προς το παρόν θα επιστημόνουμε απλώς ότι θα πρέπει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να υπάρχει ικανοποιητική απάντηση σε αυτές τις αντιρρήσεις, καθώς θα ήταν τρομακτικό να δεχτούμε ότι θα μπορούσαμε να κρίνουμε ή να υποθέσουμε κάτι χωρίς να γνωρίζουμε το αντικείμενο το οποίο αφορά αυτή η κρίση ή η υπόθεση. Αν θέλουμε να μιλάμε ουσιαστικά και όχι απλώς να παράγουμε θόρυβο, οφείλουμε να αποδίδουμε κάποιο νόημα στις λέξεις που χρησιμοποιούμε: και το νόημα αυτό θα πρέπει να προέρχεται από την άμεση γνώση μας. Όταν για παράδειγμα διατυπώνουμε μια θέση σχετικά με τον Ιούλιο Καίσαρα, είναι προφανές ότι δεν έχουμε τον ίδιο τον Ιούλιο Καίσαρα στο νου μας, καθώς ποτέ δεν αποκτήσαμε άμεση γνώση του. Στο νου μας έχουμε κάποια *περιγραφή* του: «Ο άντρας που δολοφονήθηκε στις 15 Μαρτίου», «Ο ιδρυτής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας», ή ίσως απλά, «Ο άνθρωπος που ονομαζόταν *Ιούλιος Καίσαρας*» (στην τελευταία αυτή πρόταση, το *Ιούλιος Καίσαρας* είναι ένας ήχος ή σχήμα του οποίου αποκτούμε άμεση γνώση). Η δήλωσή μας λοιπόν δεν σημαίνει ακριβώς αυτό που νομίζαμε, αλλά σημαίνει κάτι που περιέχει, όχι τον Ιούλιο Καίσαρα, αλλά μια περιγραφή του αποτελούμενη αποκλειστικά από επιμέρους και καθολικά των οποίων έχουμε ήδη άμεση γνώση.

Η κύρια σημασία της γνώσης μέσω περιγραφής είναι ότι μας επιτρέπει να ξεπεράσουμε τα όρια της προσωπικής μας